

MÁME PŘED SEBOU VELKOU ŠANCI

Francouzský revoluční hrdina Charles Maurice de Talleyrand je autorem výroku: „Tam kráčí můj lid. Musím ho sledovat, jsem jeho vůdce!“ Tento chytrý státník věděl: v politice není vždy jasné, kdo je vůdce a kdo je vedený, kdo kráčí v čele a kdo zůstává pozadu. To platí právě až v demokraciích a nejde jen o rozhodnutí, která se musí učinit, ale především o komplikované politické procesy, které je třeba tvořit. V Německu se chová politika a veřejná správa při utváření a realizaci nových myšlenek spíše zdrženlivě.

To, že žijeme stále déle a je nás stále méně, je – rovněž pro další desetiletí – nezvratnou skutečností. Ale jak ovlivňovat tyto důsledky, aby společnost zůstala harmonická a žila spolu mírumilovně? Vládními nařízeními a byrokratickými opatřeními toho nelze dosáhnout. A je také dobře známo, že když je chyba v centrálním plánování, jsou důsledky nepoměrně větší, než když nastane chyba v rámci decentralizovaného řízení.

Abychom se vyrovnali s demografickými změnami, je nutno z našeho pohledu především vytvořit takovou společnost, která pružně a kreativně přijímá problémy, organizuje a přezkoumává jejich řešení a lidé se v ní opět více starají o sebe navzájem. Proto nenajdete v této knize žádné ideální řešení pro překonání demografických problémů, žádný vzorový plán na všechno, co se musí změnit, když se počet obyvatelstva snižuje a populace stárne. Tato kniha chce ještě navíc ukázat, že tyto změny již dávno

probíhají – decentralizovaně, kreativně, angažovanou a obecně prospěšnou formou.

Je neuvěřitelné, jak intenzivní jsou dobrovolné činnosti pro společnost, ať už jde o tradiční organizace, jako je charitativní činnost nebo spolek dobrovolných hasičů, a to na vlastní pěst, nebo v rámci k tomu vytvořených společností. Je neuvěřitelné, kolik dobrých myšlenek, potřebných iniciativ a osobních sil se věnuje do služeb společnosti. Proto v této knize zachycujeme zajímavé příklady, protože tato kreativita, angažovanost a připravenost chopit se problémů a řešit je jsou nejlepší zárukou úspěchu při zvládnání demografických změn; ano, jsou příležitostmi, jak je využít pro lepší společný život.

Vlastní organizování společnosti je jistě rozhodující prvek. Ale bylo by iluzorní si myslet, že tím bude všechno vyřešeno. Stát nesmí jen přihlížet, ale také musí umožnit, usnadnit, podporovat a zajistit to, co mohou občané pro budoucí společnost vytvářet a co se ukáže praktické a potřebné. A musí také využít svůj mandát k prosazení nutného, což všichni nedělají. Naše společnost je v situaci, kdy je třeba věkovou skladbu obyvatelstva obrátit vzhůru nohama, a aby tato změna proběhla hladce, musí své vykonat i stát.

Proto nepopisujeme jen mnohé dobré iniciativy, s nimiž budou občané vytvářet budoucí společnost. Uvádíme také politické úkoly, které se musí s určitou odvahou začít řešit, aby se demografický vývoj nestal katastrofou. Vzdělávání, sociální služby, důchodové zabezpečení – všude je nutno hledat slabiny v epoše stárnoucí a ubývající společnosti.

Jednou z úloh státu je umožnit, podporovat, podněcovat a přijímat to, co občané pro sebe dělají ve vlastní režii pro společný užitek. Sociální stát jako druh komplementární společenské organizace by mohl – nehledě na politickou rozmrzelost vládnoucí garnitury a občanů – vytvořit partnerství mezi státem a občany.

Jeho dalším úkolem jsou existenční záruky pro jeho občany. V posledních 60 letech vznikl v Německu sociální systém, který zajistil růst obchodní základny všeho druhu – stále více lidí, stále větší hospodářský výkon, stále více peněžních příspěvků, stále více daní. Tato doba už je pryč. Stát se sice musí i v budoucnosti nadále starat o to, aby také nejpotřebnější vedli důstojný život

a aby byla solidárně snížena základní rizika. Tyto úkoly budou splněny jen tehdy, když půjdeme společně novými cestami.

I když se německé hospodářství rozvojem produktivity opět dostalo na špičkové místo v Evropě, s takovým nárůstem jako v letech výstavby spolkové republiky již nelze počítat. Zároveň bude stále více lidí na odpočinku, a to mnohem déle než všechny generace předtím. Doposud se doba života více či méně mlčky připočetla k volnému času ve stáří. Samo o sobě opatrné a po mnoho let trvající zvyšování zákonné hranice odchodu do důchodu, které odhlasovala spolková vláda úřadující do roku 2009, je dokonce svými autory opět tvrdě kritizováno.

Nelze zůstat u myšlenky, že požitek ze získaných let navíc je soukromou záležitostí a financování nákladů je věcí veřejnou. Tím by se vztah generací vychýlil z rovnováhy. Ve 40. letech připadali na dva důchodce tři výdělečně činní občané. Proto je nevyhnutelné, že se životní úroveň seniorů sníží, zejména proto, že se k důchodům připočítávají ještě náklady na zdravotnictví a sociální péči. Otázkou zůstávají základní prvky nového sociálního zabezpečení, které jsou také problémem, protože se stále snižuje objem finančních prostředků.

Navrhujeme proto druhou alternativu pro důchodové zabezpečení a tou je čas - čas, v němž lidé bude pomáhat jiným lidem a který budou požadovat, až budou sami potřebovat pomoc. Nároky na pomoc formou „našetřeného“ času jsou cenným navýšením důchodu. Ale ve skutečnosti je hodnota mnohem vyšší, neboť lidi více sblížuje.

Demografická změna je nesmírnou výzvou pro všechny. Je to ale jen velká příležitost. Musíme mít odvahu se jí chopit.

Herbert Henzler, Lothar Späth

1. RODINA BARTELSOVÝCH¹ ANEB JOHANNE, PŘIJEDEŠ NĚKDY?

Po prarodičích, kteří dosahují biblického stáří, přichází silná střední generace, ale vnoučata chybějí. Demografický propad je v dnešní rodině normálním jevem.

Paní Eva Bartelsová se se svým životem už potýká dlouho. Ale nyní, když je jí 87 let, potřebuje pomoc; také proto, že díky novým kyčlím je opět pohyblivější. Jejím manželovi Hansi-Friedrichovi je 82 let a je diabetik, sám sotva chodí a špatně vidí. Pečovatelky z německého Červeného kříže docházejí do domu, aby starou dámu i jejího muže ráno nastartovali do nového dne. Mytí, ošetření otevřené nohy, natažení zdravotních punčoch, oblékání a mnohdy také příprava snídaně – a všechno, co k tomu patří. Večer všechno obráceně, dokud oba opět neleží ve svých postelích. Ale i ve spoustě drobných úkonů během dlouhého dne jsou Bartelsovi odkázáni na ambulantní péči jiného druhu.

Hans-Friedrich sahá po telefonu, když je příliš horko nebo příliš zima nebo má dlouhou chvíli. „Johanne, přijdeš teď?“ Syn bydlí v též malém městě a řídí podnik založený jeho otcem, takže může být dost operativní. Dnes již sice vykonal svoji denní ranní

---

¹ Všechna jména v této kapitole byla změněna.

návštěvu, ale zatím ještě neublá topení ani ještě nevysílá televize. Málokdy to trvá déle než čtvrt hodinku a Johann přijde.

Často není jediným návštěvníkem. Jeho sestra Gesine, povoláním pečovatelka o seniory, sprchuje mezi dvěma službami právě své rodiče. Nebo Elsbeth, další sestra. Přináší něco k jídlu, vaří kávu nebo řekne uklízečce, že je třeba opět umýt kuchyňské okno.

A ještě máme Annu a Marii, které bydlí dále ve starém městě a které opět několikrát v týdnu zajedou k rodičům, aby se vystřídaly a pomohly svým sourozencům. Často se objeví také čtyři vnoučata, aby za pár euro vyvezla popelnice na ulici, vyzvedla si svoji prémii za jedničky ve škole anebo je jen krátce pozdravila, teď nově někteří také s přítelkyní.

Jak dobře se jejich rodičům daří, slyší pět dětí často a jsou to komplimenty od lidí, kteří poměry u Bartelsových dobře znají. Ale jak se povede Bartelsovým dětem, až budou samy staré a budou potřebovat pomoc? Tři z nich nemají žádné děti, které by se u nich zastavily, a také žádná vnoučata, která by si mohla vyjet na vyjížděku, kdyby se doma příliš nudila. „Musím se starat o své neteře a synovce. Snad se také postarají o mne!“ žertuje Anna příležitostně, ale pravděpodobně je v tom skryta také trocha naděje.

Demografická změna se odráží v rodině Bartelsových přímo vzorově. Eva a Hans-Friedrich, prarodiče, jsou teď v požehnaném věku 87 a 82 let, který bude v budoucnu stále obvyklejší. V roce 2000 bylo v Německu více než 500 000 lidí starších devadesáti let. V roce 2020 jich bude přes milion a v roce 2050 ještě dvakrát více, tedy 2,1 milionu, a to je více, než kolik obyvatel má dnes celé Slovinsko. Ale také budoucí generace Bartelsových bude typickou rodinou vývoje společnosti. Mají pět sourozenců, kteří se vše milují a jsou šťastni, že patří do velké rodiny. Ale jen dva z nich založili své vlastní rodiny a přivedli na svět děti. Tím patří k trendu.

Zatímco v roce 1950 zůstalo jen jedenáct ze 100 žen bezdětných, v roce 1965 jich bylo již třikrát tolik. V polovině šedesátých let, krátce před antikoncepčními pilulkami, měla každá žena v průměru 2,5 dítěte. Potom toto číslo dramaticky pokleslo a kolísá okolo hodnoty 1,4. To je příliš málo k nahrazení dnešní

generace rodičů. Po všem, co dosud víme, nejde tedy u demografického vývoje jen o vychýlení, po němž nastoupí opět stabilita, i když na nižší úrovni. Je to navíc dynamický proces, v němž se obyvatelstvo dále scvrkává od generace ke generaci.

Pokles porodnosti je vlastně „rozumnou“ reakcí na pokrok moderní civilizace. V západním světě neumírají sice děti v prvních letech života, jako tomu bylo právě do konce 20. století. Čím nižší je dětská úmrtnost, tím méně se rodí dětí. Ale Němci jsou na tom ještě hůře. To platí především o akademicky vzdělaných ženách (a jejich mužích). Jen málokteré nechtějí v žádném případě děti. Ale posouvají narození dítěte stále na pozdější dobu a někdy už je příliš pozdě. Nejprve vzdělání, potom trochu praxe a krátkodobé zaměstnání. A když se jim podaří postup v zaměstnání, opouštějí nerady zajímavou práci, aby si pořídily dítě. Neboť příliš rychle ztrácí kontakt s profesním světem. Ale spojit oboje dohromady, tzn. vykonávat povolání a zároveň vychovávat děti, je málokde tak těžké jako v Německu. Výstavba veřejných školek ve městech a na vesnicích je dávno očekávaným krokem správným směrem.

Elsbeth, jedna z Bartelsových dcer, k tomu také přispívá. Obě děti jsou velké a ona se nechce jen starat o dům a rodinu. Pro návrat do její práce jako vyučené tesařky bylo již pozdě, a tak si bere občas drobné práce, aby se dostala z domu a vydělala si pár eur. Prodává na trhu vejce a zeleninu, ale největší radost má jako paní na hlídání. Se souhlasem úřadu péče o mládež doprovází třikrát týdně domů tři děti ze sousedství. A pokud bude mít víc času, mohla by svoji činnost rozšířit, protože poptávka stoupá.

Ne všichni se mají tak dobře jako staří Bartelsovi. Je realitou demografické změny, že silné ročníky tzv. baby boomu se nyní dostávají do věku babiček a dědečků, ale chybí dostatek dětí a vnoučat. Rodina se nerozrůstá a stará se o staré, dokud nezemřou. Kdo nechce zůstat sám, musí se o to včas postarat. Modely rodin se mohou lišit, ale kdo sám nemá žádné děti, ten má neteře a synovce nebo zná děti svých přátel nebo sousedů. A o ty se může trochu starat: někdy se zeptat, jak jde studium; někdy zvěřit, kde mladým lidem otevřít dveře nebo co jiného pro ně udělat; možností je celá řada. Nejde jen o to, aby měli povinnost nám pomáhat nebo o nás dokonce pečovat, když už to došlo tak daleko.

Ale každý by si měl včas vytvořit takový svět, v němž jednou zestárne. A pokud nemá žádné vlastní děti, jsou vztahy jiného druhu ještě důležitější: rodina bude příště tam, kde se o sebe starají dva nebo více lidí.